

Розділ 2

РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 330-049.5 (477.8)

ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ
УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Дяченко Б.І.
Газуда Л.М.

В статті розглянуто окремі загальні індикатори економічної безпеки України та регіонів Українських Карпат, а саме: валовий регіональний продукт та стан демографічних процесів. Здійснено порівняльний аналіз валового внутрішнього продукту в окремих промислово розвинутих країнах та Україні за період з 1990 по 2008 р., а також валовий регіональний продукт в регіонах Українських Карпат у доларовому еквіваленті.

Кількість бібліографічних посилань - 6, мова - українська.

Ключові слова: індикатори економічної безпеки, валовий внутрішній продукт, валовий регіональний продукт, демографічні процеси, регіони Українських Карпат.

ВСТУП

В умовах розширення Європейського Союзу на Схід та вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ) держава вже не може директивними методами впливати на суб'єкти господарської діяльності, а тому слід вжити заходи щодо оптимального впливу на процес суспільного відтворення її регіонів для підтримки економічної безпеки держави. З цією метою необхідно проводити моніторинг індикаторів економічної безпеки не тільки держави але і її регіонів, який передбачав би передусім фактичне відстеження, аналіз і прогнозування важливих економічних показників. У своїх дослідженнях ми зосередили увагу на таких загальних індикаторах економічної безпеки, як валовий внутрішній продукт (ВВП) на рівні країни та на рівні окремих промислово розвинутих країн держави, в тому числі України валовий регіональний продукт (ВРП) на рівні регіонів Українських Карпат та України в цілому, а також на стані демографічних процесів.

Питаннями дослідження індикаторів економічної безпеки займаються кілька наукових

центрів України. Найдієвіше з них: Інститут демографії та соціальних досліджень Національної Академії Наук (НАН України, м. Київ); Рада з вивчення продуктивних сил України (НАН України, м. Київ); Інститут регіональних досліджень НАН України (м. Львів); Інститут економіки промисловості НАН України (м. Донецьк); Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення Міністерства праці та соціальної політики і НАН України (м. Київ). Чималий внесок у розвиток проблеми економічної безпеки в контексті відтворення валового регіонального продукту та стану демографічних процесів роблять і науковці вищої школи, зокрема в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, Київському національному економічному університеті, Львівському державному університеті ім. Івана Франка, Ужгородському національному університеті та ін.

Методологічна основа дослідження базується на прийомах економічних досліджень: метод наукової абстракції, діалектичний метод досліджень процесів і явищ у їх взаємозв'язку і розвитку, системно-структурного аналізу та методі групувального аналізу.

Метою дослідження є проведення аналізу економічної безпеки прикордонних регіонів Українських Карпат за рахунок індикаторів як валовий

Дяченко Борис Іванович, к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин УжНУ
Газуда Леся Михайлівна, к.е.н., доцент, кафедра економіки, менеджменту і маркетингу УжНУ, e-mail: mishagazuda@gmail.com

регіональний продукт та стан демографічних процесів на рівні держави, так і регіонів Українських Карпат.

Стаття побудована таким чином: у першому розділі розкрито динаміку і обсяги структурних зрушень в економіці регіонів України за рахунок валового регіонального продукту; у другому – демографічний аспект економічної безпеки, які відображають відтворення населення, характер і темпи зростання (зменшення) населення, змін на рівні народжуваності, смертності.

1 ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОДУКТ – ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Динаміку і обсяги структурних зрушень в економіці регіонів України характеризує валовий регіональний продукт, який є узагальнюючим показником економічного і соціального розвитку регіону. В основу визначення цього показника покладено виробничий метод. ВВП регіону складається із суми валових доданих вартостей усіх видів економічної діяльності, скоригований на величину непрямо вимірюваних послуг фінансового посередництва та податків за виключенням субсидій на продукти [1, с. 30].

Порівняльний аналіз двох провідних індикаторів (додаток А) свідчить про такі їх тенденції та динаміку:

- для аналізованого періоду (2000-2007 рр.) характерне розширене відтворення валового регіонального продукту як для регіонів Українських Карпат, так і для держави в цілому. Зокрема, у 2007 р. порівняно з 2000 р. цей показник в регіонах Українських Карпат збільшився більше ніж у 4,7 рази, а в Україні – у 5,2 рази, в тому числі в Закарпатській області майже у 4,9, Івано-Франківській – у 4,5, Львівській – у 4,8, а в Чернівецькій – у 5,1 рази. Аналогічна тенденція проявилася і щодо 2006 р.;

- демографічна ситуація як в регіонах Українських Карпат, так і в цілому по Україні залишається несприятливою, оскільки чисельність наявного населення у 2007 р. порівняно з 2000 р., у першому випадку зменшилась на 3,2% (майже на 200 тис. осіб), а в другому – на 6,8% (на 3,4 млн. осіб);

- депопуляційні процеси в Україні, й у меншій мірі в регіонах Українських Карпат неоднозначно позначились на темпах зростання валового регіонального продукту в розрахунку на 1 особу. Внаслідок більш звуженого відтворення населення України аналізований показник у 2007 р. порівняно з 2000 р. більш різкими темпами зростав в Україні, в тому числі й по відношенню до 2006 р.;

- найнижчі показники щодо валового регіонального продукту в розрахунку на 1 особу в Чернівецькій та Закарпатській областях (відповідно 46,8 та 54,1% до середньоукраїнського показника за 2007 р.). Аналогічна тенденція характерна також до інших аналізованих років.

Отже, серед чотирьох аналізованих регіонів найбільш депресивні з показника ВВП в розрахунку на 1 особу Чернівецька та Закарпатська області. Значне відставання з цього показника характерне також для Львівської та Івано-Франківської областей по відношенню до аналогічного середньоукраїнського індикатора.

Подальші розрахунки свідчать, що частка регіонів Українських Карпат у ВВП має спадну тенденцію, зокрема у 2000 р. на аналізовані чотири регіони припадало 9,0%, а в 2007 р. – 8,2% ВВП, в тому числі на Закарпатську область відповідно 1,6 та 1,4%, а на Чернівецьку область – 1,0%. Однак, в статистичних щорічниках відсутній порівняльний аналіз щодо ВВП на протязі 1990-2008 рр. Більш детальну характеристику такого показника дає розділ 25 „Окремі зіставлення по країнах світу” [1, с. 537, 540], з яких чітко проявляється динаміка щодо ВВП в окремих промислово розвинутих країнах та Україні (табл. 1).

Таблиця 1 Валовий внутрішній продукт в окремих промислово розвинутих країнах та України*

Країни „Великої вісімки”	ВВП (у цінах, що є міжнародно-співставними; млрд. дол. США у цінах та ІКС 2005 р.)					В тому числі ВВП на 1 особу (у цінах та ІКС 2005 р., що є міжнародно-співставними; тис. дол. США)				
	1990	2000	2008	2008, % до:		1990	2000	2008	2008, % до:	
				1990	2000				1990	2000
Італія	1348,5	1578,3	1691,6	125,4	107,2	23,8	27,7	28,2	118,5	101,8
Канада	731,4	1101,9	1206,9	165,0	109,5	27,1	32,6	36,5	134,7	112,0
Німеччина	2039,9	2511,6	2765,3	135,5	110,1	25,7	30,6	33,7	131,1	110,1
Сполучене Королівство	1359,1	1745,4	2100,4	154,5	120,3	23,7	29,6	34,4	145,1	116,2
США	8039,6	11096,6	13192,6	164,1	114,2	32,1	39,3	43,3	134,9	110,2
Франція	1416,1	1721,8	1966,5	138,8	114,2	23,4	27,4	33,4	142,7	121,9
Японія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Російська Федерація	1877,1	1261,6	2086,6	111,2	165,4	12,9	8,6	14,7	114,0	170,9
Довідково: Україна	419,5	181,2	316,4	75,4	174,6	8,1	3,7	6,9	85,2	186,5

*Розраховано за джерелом: [1, с. 549-554]

Дослідження свідчить, що, *по-перше*, для країн „Великої вісімки” характерне розширене відтворення валового внутрішнього продукту в аналізованому періоді. Зокрема, у 2008 р. порівняно з 1990 р. ВВП у

Канаді зріс на 65% (або на 475,5 млрд. дол. США), у США – на 64,1% (на 5153 млрд. дол.), Сполученому Королівстві – на 54,5% (на 741,3 млрд. дол.). Дещо нижчі темпи зростання ВВП в аналізованому періоді

притаманні для інших країн „Великої вісімки”. Водночас, Україна не досягла рівня 1990 р. з аналізованого індикатора, оскільки ВВП за досліджуваний період зменшився на 103,1 млрд. дол. США.

По-друге, аналогічна тенденція характерна і для зростання ВВП в розрахунку на 1 особу стосовно 2008 р. як по відношенню до 1990 р., так і до 2000 р. Відмітимо також, що в Україні темпи зростання ВВП в розрахунку на 1 особу дещо вищі від темпів зростання ВВП в цілому, оскільки щодо населення і надалі проявлялась негативна тенденція депопуляційних процесів. Така ж тенденція притаманна і Російській Федерації, а також Франції.

По-третьє, за індикатором ВВП на 1 особу Україна є депресивною державою по відношенню до аналізованих промислово розвинутих країн „Великої вісімки”, оскільки навіть в Російській Федерації цей показник перевершував аналогічний показник України у 2008 р. більше ніж в двохкратному розмірі.

По-четверте, на показники ВВП в цілому, в тому числі в розрахунку на 1 особу в Україні негативно вплинула світова фінансова криза 2009 р. На нашу думку, ця криза призвела до значного спаду

аналізованого індикатора (ВВП по Україні, ВРП в регіонах), також і в розрахунку на 1 особу як в Україні, так і її регіонах, в тому числі й в промислово розвинутих областях (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька та ін.). Спадна тенденція щодо ВВП України та ВРП її регіонів, як ми вважаємо, що також констатують національні засоби масової інформації, характерна для минулого року (2009 р.) та початку 2010 р. Більш виважену політику до світової фінансової кризи проявили аналізовані країни, про що свідчитимуть подальші наші наукові дослідження.

Враховуючи, що валовий внутрішній продукт України за обсягами ідентичний валовому регіональному продукту (у гривневому варіанті), про що свідчать дані табл. 2.1 „Валовий внутрішній продукт” та табл. 2.10 „Валовий регіональний продукт”. Так, у 2000 р. ці показники в цілому становили 170,1 млрд. грн., а в 2007 р. – 720,7 млрд. грн. у фактичних цінах [1, с. 31, 48].

За часткою ВВП (ВРП) регіонів Українських Карпат (у гривневому варіанті) ми розрахували їх частку у ВРП України у цінах та ПКС 2005 р., що є міжнародно-співставимими у дол. США, що зокрема характеризує табл. 2.

Таблиця 2 Валовий регіональний продукт в регіонах Українських Карпат*

Регіони Українських Карпат	ВРП (у цінах, що є міжнародно-співставимими; млрд. дол. США у цінах та ПКС 2005 р.)			в т.ч. ВРП на 1 особу (у цінах та ПКС 2005 р., що є міжнародно-співставимими; тис. дол. США)		
	2000	2008	2008, % до 2000 р.	2000	2008	2008, % до 2000 р.
Україна	181,2	316,4	174,6	3,7	6,9	186,5
<i>в т. ч. аналізовані регіони</i>						
Закарпатська	2,9	4,4	151,7	2,3	3,7	160,8
Івано-Франківська	4,0	6,0	150,0	2,9	4,4	151,7
Львівська	7,6	12,3	161,8	2,9	4,1	141,4
Чернівецька	1,8	3,2	177,8	1,9	3,2	168,4
Разом:	16,3	25,9	158,9	2,6	4,3	165,4

*Розраховано на основі додатку А та табл. 1.

Дослідження, проведені на основі показників додатку А та попередньої таблиці, свідчать, що частка регіонів Українських Карпат у ВРП України (у доларовому варіанті) у 2000 р. становила 16,3, а в 2008 р. – 25,9 млрд. дол. США, в тому числі у депресивних – Закарпатській області, відповідно 2,9 та 4,4 та Чернівецькій – 1,8 та 3,2 млрд. дол. США.

Водночас, у 2008 порівняно з 2000 р. ВРП у регіонах Українських Карпат збільшився на 58,9%, або на 9,6 млрд. дол. США, в той час як в Україні відповідно на 74,6%, або на 135,2 млрд. дол. Аналогічна тенденція і щодо зростання ВРП на 1 особу (в доларовому варіанті). При цьому, наведені розрахункові дані свідчать, що серед аналізованих областей найвищі показники зростання ВРП на 1 особу досягнуто в Івано-Франківській та Львівській областях, але вони значно нижчі від аналогічного середньонаціонального показника.

2 ДЕМОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Існуюча демографічна ситуація в Україні та більшості її регіонів негативно позначається на стані економічної безпеки. Оскільки головним чинником економічного потенціалу держави є людські ресурси, а тому від їх відтворення великою мірою залежить ефективність національної економіки. Індикаторами економічної безпеки, що мають демографічне спрямування можуть бути виділені такі: чисельність населення та вплив на нього природного приросту; сальдо міждержавних, а для регіонів, крім того, ще й міжрегіональних переміщень населення; навантаження економічно-активного населення на суспільство.

В окремих наукових джерелах стверджується, що починаючи з 1991 р. спостерігається депопуляція, що свідчить наявності гострої демографічної кризи [6]. Однак, наші дослідження свідчать, що депопуляційні процеси в Україні розпочалися з 1994 р. Так, якщо у 1990 р. кількість наявного населення в Україні становила 51,9 млн. осіб, в тому числі міського – 34,8, а

сільського – 17,0 млн. осіб, то в 1993 р. кількість його становила відповідно 52,2 та 35,4 і 16,8 млн. осіб. [5, с. 316]. Аналогічна ситуація характерна і для більшості регіонів України. Зокрема, у 1995 р. природне скорочення населення по Україні становило

299,7 тис. осіб, у 2000 р. – майже 373,0, а в 2008 р. – 243,9 тис. осіб. Аналогічна ситуація була характерною і для регіонів Українських Карпат за винятком Закарпатської області в період 2006-2008 рр. (табл. 3).

Таблиця 3 Чисельність наявного населення та вплив на нього природного приросту (скорочення) та міграційних процесів у регіонах Українських Карпат*

	Регіони Українських Карпат				Разом	Довідково: Україна
	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька		
<i>Чисельність наявного населення, тис. осіб</i>						
1990	1258,1	1431,4	2754,1	938,5	6382,1	51838,5
1995	1288,1	1456,8	2770,3	945,4	6460,6	51728,4
2000	1263,9	1430,1	2676,9	932,3	6303,2	49429,8
2007	1242,6	1382,6	2559,8	904,5	6069,5	46372,7
2008	1243,4	1381,1	2552,9	904,1	6081,5	46143,7
<i>Природний приріст (скорочення) населення, тис. осіб</i>						
1990	9,5	7,3	9,8	3,5	30,1	27,6
1995	2,3	1,1	-2,2	-0,2	1,0	-299,7
2000	0,5	-2,7	-8,8	-2,3	-13,3	-373,0
2007	0,4	-2,6	-7,4	-2,4	-12,0	-290,2
2008	2,1	-1,4	-6,1	-1,1	-6,5	-243,9
<i>Приріст (скорочення) населення за рахунок міждержавної міграції, тис. осіб</i>						
1990	-1,7	4,2	0,5	-3,5	-0,5	78,3
1995	-5,7	-5,6	-14,9	0,2	-26,0	-131,6
2000	-3,1	-7,2	-16,5	-2,1	-28,9	-133,6
2007	-1,6	-0,2	-1,2	0,6	-2,4	16,8
2008	-1,4	-0,1	-0,7	0,7	-2,9	14,9

*Розраховано за джерелом: [3, с. 109, 110, 119, 120, 123, 124].

Чисельність наявного населення, як свідчать показники табл. 3, *по-перше*, з 1990 по 1995 р. в регіонах Українських Карпат мала тенденцію до розширеного, а в подальшому – звуженого відтворення. Виняток становить Закарпатська область, де у 2008 р. порівняно з попереднім роком відбувалося незначне розширене відтворення населення. *По-друге*, на чисельність наявного населення істотний вплив має його природний приріст (скорочення). В Україні природне скорочення населення особливо стало проявлятися з 1995 р., і як видно, в подальшому демографічна криза не подолана до аналізованого 2008 р. В регіонах Українських Карпат в 1995 р. проявлявся природний приріст населення, а в подальшому його скорочення за рахунок всіх регіонів, за винятком Закарпатської області.

По-третє, починаючи з 2007 р. в Україні відбувається приріст населення за рахунок міждержавної міграції, в той час як в регіонах Українських Карпат в усіх аналізованих роках відбувалося скорочення за рахунок такого виду міграції. В Закарпатській області у 2008 р. порівняно з 2007 р. відбувся приріст чисельності наявного населення за рахунок розширеного природного приросту, який перевершував скорочення населення внаслідок міждержавної міграції.

Отже, існуюча демографічна ситуація в Україні та в регіонах Українських Карпат негативно позначається на стані економічної безпеки, оскільки чисельність наявного населення має звужений

характер відтворення у першому випадку з першої половини 90-х років, а в регіонах Українських Карпат – з другої половини минулого століття. В Закарпатській області починаючи з 2007 р. відбувається розширене відтворення чисельності наявного населення, передусім за рахунок його природного приросту, який перевершив скорочення населення за рахунок міждержавної міграції.

ВИСНОВКИ

Визначення національних економічних інтересів має першочергове значення при створенні системи економічної безпеки як для України, так і для її регіонів, оскільки від цього залежить вироблення ефективних засобів реалізації захисту загальних індикаторів такої безпеки, серед яких провідне місце займають валовий внутрішній продукт на рівні держави та валовий регіональний продукт на рівні її регіонів, а також стан демографічних процесів.

Дослідження свідчать, що для аналізованого періоду (2000-2007 рр.) характерне розширене відтворення валового регіонального продукту як для регіонів Українських Карпат, так і для держави в цілому. Найнижчі показники щодо валового регіонального продукту в розрахунку на 1 особу в Чернівецькій та Закарпатській областях. Аналогічна тенденція характерна також стосовно інших аналізованих років.

Скорочення населення в Україні по аналізованій 2008 р., а в регіонах Українських Карпат по 2007 р. викликане, з одного боку зменшення чисельності народжених і збільшенням кількості померлих, а з іншого від'ємним сальдо зовнішньої міграції в регіонах Українських Карпат.

Подальші публікації будуть зосереджені на інших загальних індикаторах економічної безпеки, як рівень зайнятості та безробіття населення, а також якість його життя; енергетична залежність; інтегрованість у світову та європейську економіку; сальдо експорту-імпорту товарів та послуг та інші.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – Київ. Державне підприємство „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009. – 566 с.
2. Статистичний щорічник Закарпаття за 2008 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2009. – 559 с.
3. Статистичний збірник „Регіони України” за 2009 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Олауленка. Ч. I. – Київ, 2009. – 369 с.
4. Статистичний збірник „Регіони України” / Державний комітет статистики України, 2009; за ред. О. Г. Осауленка. Ч. II, Київ, 2009. – 759 с.
5. Статистичний щорічник України за 2000 / Державний комітет статистики України. К.: Техніка, 2001. – 598 с.
6. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с. (Сер. „Нац. безпека”; Вип. 2).

Додаток А

Валовий регіональний продукт та чисельність наявного населення в регіонах Українських Карпат*

Регіони Українських Карпат	2000	2006	2007	2007, % до:	
				2000	2006
<i>Валовий регіональний продукт, у фактичних цінах, млн. грн.</i>					
Закарпатська	2151	8185	10508	488,5	128,4
Івано-Франківська	3117	11316	13916	446,4	123,0
Львівська	5850	21486	27987	478,4	130,3
Чернівецька	1313	5126	6672	508,1	130,1
Разом:	12431	46113	59083	475,3	128,1
Довідково: Україна	137993	544153	720731	522,3	132,4
<i>Аналізовані регіони, % до України</i>					
Закарпатська	1,6	1,5	1,4	x	x
Івано-Франківська	2,2	2,1	1,9	x	x
Львівська	4,2	3,9	3,9	x	x
Чернівецька	1,0	1,0	1,0	x	x
Разом:	9,0	8,5	8,2	x	x
<i>Чисельність наявного населення, млн. осіб</i>					
Закарпатська	1,26	1,24	1,24	98,4	100,0
Івано-Франківська	1,43	1,39	1,38	97,2	99,2
Львівська	2,68	2,58	2,57	95,9	99,6
Чернівецька	0,93	0,91	0,91	97,8	100,0
Разом:	6,30	6,12	6,10	96,8	99,7
Довідково: Україна	49,43	46,23	46,05	93,2	99,6
<i>Аналізовані регіони, % до України</i>					
Закарпатська	2,55	2,68	2,69	x	x
Івано-Франківська	2,89	3,01	3,00	x	x
Львівська	5,42	5,58	5,58	x	x
Чернівецька	1,58	1,97	1,98	x	x
Разом:	12,74	12,24	13,25	x	x
<i>Валовий регіональний продукт в розрахунку на 1 особу, грн.</i>					
Закарпатська	1707	6600	8474	496,4	128,4
Івано-Франківська	2180	8141	10084	462,5	123,8
Львівська	2183	8328	10890	498,5	130,7
Чернівецька	1412	5633	7332	519,3	130,2
Разом:	1973	7535	9686	490,9	128,5
Довідково: Україна	2792	11770	15651	560,5	133,0
<i>Валовий регіональний продукт в розрахунку на 1 особу, % до України</i>					
Закарпатська	61,1	56,1	54,1	x	x
Івано-Франківська	78,1	69,2	64,4	x	x
Львівська	78,2	70,7	59,6	x	x
Чернівецька	50,6	47,8	46,8	x	x
Разом:	70,7	64,0	61,9	x	x

*Розраховано за джерелом: [1, с. 48; 3, с. 109, 110].